

مقایسه مکانیزم‌های دفاعی، اضطراب و پرخاشگری در افراد هنرمند و غیر هنرمند

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۳/۲۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۴/۱۴

کد مقاله: ۱۷۹۰۸

شقایق ورزدار^۱، ارسلان خان محمدی اطاقسرا^۲

چکیده

مطالعات و پژوهش‌های متعددی به بررسی مکانیزم‌های دفاعی، اضطراب و پرخاشگری و ارتباط این متغیرها با یکدیگر پرداخته‌اند؛ اما پژوهشی که به مقایسه‌ی مکانیزم‌های دفاعی، اضطراب و پرخاشگری در افراد هنرمند و افراد غیرهنرمند پرداخته باشد، مغفول مانده است. هدف از پژوهش حاضر مقایسه‌ی مکانیزم‌های دفاعی، اضطراب و پرخاشگری در افراد هنرمند و غیرهنرمند بود. روش پژوهش حاضر پس رویدادی از نوع علی-مقایسه‌ای بود. جامعه‌ی آماری پژوهش حاضر شامل تمامی هنرمندان عضو کانون نویسندگی، کارگردانی و بازیگری شهر تهران و همچنین افراد غیرهنرمند شامل افراد شاغل در یکی از ادارات وابسته به وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در شهر تهران در شش ماهه‌ی اول سال ۱۴۰۱ بودند. تعداد ۶۰ نفر هنرمند و ۶۰ نفر غیرهنرمند با دامنه‌ی سنی ۳۰ تا ۴۵ سال به‌صورت نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. ابزار پژوهش شامل پرسش‌نامه‌ی مکانیزم‌های دفاعی اندروز و همکاران (۱۹۹۳)، اضطراب بک (۱۹۹۰) و پرخاشگری باس و پری (۱۹۹۲) بودند. تحلیل داده‌ها با استفاده از تحلیل واریانس تک متغیره، چندمتغیره و t مستقل انجام شد. نتایج پژوهش حاضر بین افراد هنرمند و افراد غیرهنرمند در مکانیزم دفاعی رشدیافته، مکانیزم‌های دفاعی رشدنیافته، اضطراب و پرخاشگری تفاوت معناداری وجود دارد ($P < 0/05$) از نظر مکانیزم‌های دفاعی رشدیافته و رشدنیافته، پرخاشگری و اضطراب افراد هنرمند نسبت به افراد غیرهنرمند در وضعیت بهتر قرار داشتند.

واژگان کلیدی: مکانیزم‌های دفاعی، پرخاشگری، اضطراب، هنرمند.

۱- دانشگاه آزاد اسلامی واحد آیت اله آملی، گروه روانشناسی، گرایش بالینی (نویسنده مسئول)

Shaghivarzdar@gmail.com

۲- استادیار گروه روان‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد آیت اله آملی، آمل، ایران

دید جامعه نسبت به هنرمندان، گروهی خاص با سبک فردی، منشی و شخصیتی خاص می‌باشد. پژوهش‌ها و تحقیقات علمی می‌تواند نشان دهد که آیا بر این رویکرد صحنه گذاشت و یا اینکه این رویکرد ناشی از برداشت‌های شخصی و یا تصمیم‌های نابجای شواهد موردی است. مطالعات و پژوهش‌های بیوگرافی شاعران و نویسندگان بزرگ در ۲۵۰ سال گذشته حاکی از آن است که حدود ۳۵۵ نفر از این هنرمندان به اختلالات روان‌شناختی شدید مبتلا بوده‌اند. ۴۲ درصد آنها از اختلالات خلقی، ۱۲/۵ درصد از وابستگی به مشروبات الکلی و ۳۵ درصد هم از اختلالات و مشکلات شخصیت رنج می‌برند (راولینگ و لوکارینی^۱، ۲۰۰۸).

در این بین یکی از مؤلفه‌های روان‌شناختی که با وضعیت روان‌شناختی افراد هنرمند و غیرهنرمند در ارتباط است، مکانیزم‌های دفاعی^۲ است. سبک‌ها و مکانیزم‌های دفاعی، فرایندهای تنظیم‌کننده غیرارادی و خودکار عاطفی هستند که برای تضعیف خطاهای شناختی و به حداقل رساندن تغییرات ناگهانی در واقعیت بیرونی و درونی از طریق تأثیرگذاری بر نحوه ادراک حوادث و وقایع تهدیدکننده و اضطراب‌زا وارد عمل می‌شوند. به‌طور کلی افراد در مواجهه با اضطراب^۳، فشار روانی و رویدادهای تنبیدی زا از سبک‌ها، سازوکارها و مکانیزم‌های دفاعی مشخص و گاه منحصر به فرد و خاصی استفاده می‌کنند که به لحاظ ماهوی واقعیت را مورد تحریف قرار می‌دهند (حشمتی، میرزاحمدی، صبحی، افشاری، نظری و دودکانلو میلان، ۱۳۹۷).

علاوه بر مکانیزم‌های دفاعی، احتمالاً اضطراب یکی دیگر از مؤلفه‌های روان‌شناختی و هیجانی است که می‌تواند زندگی افراد مختلف از جمله هنرمندان و غیرهنرمندان (افراد عادی) را با مشکل مواجه سازد. اضطراب، هیجانی است که وضعیت ناخوشایندی از آشفتگی‌ها و پریشانی‌های داخلی و درونی را نشان می‌دهد که غالباً با رفتارهای عصبی مانند قدم‌زدن به جلو و عقب، شکایت‌های جسمانی، نگرانی و نشخوار فکری همراه است. اضطراب انتظارات تهدید در آینده است. در واقع اضطراب احساس ناراحتی و نگرانی است و به‌عنوان واکنش بیش از حد به وضعیت و شرایطی است که به طور ذهنی به‌عنوان یک تهدیدکننده دیده می‌شود (وانگ، برانان، لی، ژو، لانگ و برانان^۴، ۲۰۲۲).

پرخاشگری^۵، یکی از دیگر از اختلالات روان‌شناختی و هیجانی است که در حال حاضر شیوع بالایی در گروه‌های مختلف مردم (محمدپور، ابراهیمی بلیل، اصغری و جباری، ۱۳۹۹) دارد. پرخاشگری یا رفتاری که منجر به آزار رساندن دیگران می‌شود معمولاً به‌عنوان تظاهرات خشم بیان می‌شود هر چند می‌تواند وسیله‌ای برای رسیدن به اهداف شخصی باشد (وینسترا، باشمن و کولی^۶، ۲۰۱۸). مطالعاتی که بر روی پرخاشگری صورت گرفته‌اند عوامل مختلفی از بافت اجتماعی تا زمینه‌های زیستی را مطرح می‌کنند مدل پرخاشگری عمومی رویکردی است که به‌صورت تئوریتیکال رفتارهای پرخاشگرانه را از دیرباز تفسیر می‌کرده است (آلن، اندرسون و باشمن^۷، ۲۰۱۸). بر اساس این تئوری و نظریه، شخص (ویژگی‌های شخصیتی، عقاید و باورها) و عوامل مربوط به موقعیت (تعاملات اجتماعی و فتنه‌انگیزی) می‌توانند بر رفتارهای پرخاشگرانه از طریق تأثیر بر وضعیت درونی اثر بگذارند (گارسیا-سانچو، سالگیور و فرناندز-بیروکال^۸، ۲۰۱۶).

با عنایت به این که علیرغم پیشرفت‌های قابل‌ملاحظه در زمینه مشاوره و روان‌درمانی، هنوز هم شیوع و رواج اختلالات روان‌شناختی، عاطفی و هیجانی همچون اضطراب و پرخاشگری به همراه استفاده از مکانیزم‌های دفاعی رشدنا یافته و ناپخته در هنرمندان و غیرهنرمندان (افراد عادی) از عمده مسائل و مشکلات مطرح است و ابهامات فراوانی در حیطه‌های موردنظر باقی است. همچنین نتایج برخی از پژوهش‌ها در زمینه مقایسه مؤلفه‌های روان‌شناختی و هیجانی بین دو گروه از افراد هنرمند و غیرهنرمند ضدونقیض بوده است به‌طوری‌که نتایج برخی از پژوهش‌ها نشان‌دهنده این موضوع بودند که افراد عادی نسبت به افراد هنرمند از نظر مؤلفه‌های روان‌شناختی و هیجانی در وضعیت بهتری قرار داشته و نتایج برخی دیگر از پژوهش‌ها نشان‌دهنده این مطلب بودند که افراد هنرمند در مقایسه با افراد غیرهنرمند از نظر سلامت روانی در وضعیت بهتری قرار داشتند. از دیگر سو، هنوز در ایران تصویر روشنی از میزان اضطراب، پرخاشگری و نوع مکانیزم‌های دفاعی استفاده شده از سوی هنرمندان در رشته‌های مختلف در دست نداریم و با توجه به اینکه تاکنون پژوهش و تحقیقی در مورد مقایسه مکانیزم‌های دفاعی، اضطراب و پرخاشگری در بین هنرمندان و غیرهنرمندان (افراد عادی) ایرانی انجام نگرفته است و نتایج روشنی هم در این زمینه‌ها وجود ندارد؛ بنابراین، مطالعه حاضر به این مباحث، مطالب و موضوعات کلیدی و مهم روان‌شناختی، عاطفی و هیجانی در بین هنرمندان و غیرهنرمندان اختصاص یافته است و با توجه به بحث و موارد ارائه شده، نتایج حاصل از این پژوهش می‌تواند در مراکز و کلینیک‌های مشاوره و روان‌درمانی راهگشای روان‌شناسان و مشاوران در حوزه‌های مختلف مشکلات و اختلالات روان‌شناختی، عاطفی و هیجانی مربوط به

- 1 . Rawling & Iocarini
- 2 . defense mechanisms
- 3 . anxiety
- 4 . Wang, Brennan, Li, Zhao, Lange & Brennan
- 5 . aggression
- 6 . Veenstra, Bushman & Koole
- 7 . Allen, Anderson & Bushman
- 8 . García-Sancho, Salguero & Fernández-Berrocá

هنرمندان و غیرهنرمندان (افراد عادی) باشد و همچنین چنانچه فرضیه‌های مربوط به مقایسه دو گروه از افراد شرکت‌کننده در متغیرهای مورد بررسی مورد تأیید قرار گیرد و افراد هنرمند نسبت به افراد غیرهنرمند (عادی) از نظر اضطراب، پرخاشگری و استفاده از مکانیزم‌های دفاعی ناپخته و رشدنا یافته در وضعیت بهتری قرار داشته باشند می‌توان از نتایج حاصل از پژوهش حاضر جهت تهیه و تدوین یک پروتکل و مداخله مبتنی بر هنردرمانی جهت کاهش علائم و نشانه‌های اضطراب و پرخاشگری و استفاده از مکانیزم‌های دفاعی رشد یافته در گروه‌های مختلف مردم به کار برد، بنابراین پژوهش حاضر با هدف مقایسه مکانیزم‌های دفاعی، اضطراب و پرخاشگری در بین هنرمندان و غیرهنرمندان انجام شد.

۲- پیشینه تحقیق

کیخا و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی کیفی دریافتند که برنامه درسی هنر مبتنی بر هنرهای بومی محلی باعث پرورش روحیه زیباشناسی، تقویت خلاقیت، مهارت‌های ارتباطی، کلامی و غیرکلامی، حرکتی، توسعه قابلیت تفکر و رشد و پرورش قابلیت‌های وجودی، هیجانی، عاطفی و روان‌شناختی دانش‌آموزان می‌شود و برنامه درسی هنر مبتنی بر هنرهای بومی باعث کاهش علائم و نشانه‌های اضطراب و پرخاشگری در دانش‌آموزان می‌شود.

بروجردی و همکاران (۱۳۹۹) در پژوهشی دریافتند که هنر و شاخه‌ها و رشته‌های مختلف آن همچون؛ موسیقی و نقاشی بر ارتقاء و بهبود خلاقیت افراد موثر بوده و هیجانات، احساسات و عواطف منفی و ناسازگارانه همچون پرخاشگری را کاهش می‌دهد. ابراهیمی، ارتضایی و اکرمی (۱۳۹۶) در پژوهشی که به مقایسه ویژگی‌های شخصیتی و سبک‌های کنارآمدن در بین افراد هنرمند و غیرهنرمند پرداختند، به این نتیجه دست یافتند که بین ویژگی‌های شخصیتی، بازبودن به تجربه و توافق‌پذیری و در بین سبک‌های کنارآمدن، خویشتن‌داری و حل‌مديرانه مساله در افراد هنرمند و غیرهنرمند (عادی) تفاوت دارد. با توجه به میانگین نمرات در این متغیرها، در تمامی این متغیرها، هنرمندان میانگین بالاتری از افراد عادی داشته‌اند.

بروکز و پاتیل (۲۰۲۲) در پژوهشی مروری که به بررسی وضعیت روان‌شناختی و هیجانی هنرمندان و هنرپیشه‌های حرفه‌ای و آماتور در حوزه نمایش و تئاتر در طول همه‌گیری ویروس کرونا و قرنطینه‌خانی پرداختند، به این نتیجه دریافتند که هنرمندان و هنرپیشه‌های حرفه‌ای و آماتور به نسبت افراد عادی در طول همه‌گیری ویروس کرونا اضطراب و مشکلات و اختلالات خواب بیشتری را گزارش کردند و از بیخوابی رنج می‌برند.

جینکینس، فاریر و اجلا (۲۰۲۱) در پژوهشی که بین افراد هنرمند و غیرهنرمند انجام دادند، نشان دادند افراد هنرمند در مقایسه با افراد غیرهنرمند از نظر سلامت روانی (اضطراب، افسردگی، اختلال در کارکرد اجتماعی و علائم جسمانی) و بهزیستی روان‌شناختی (روابط مثبت، معناداری، شکوفایی، احساسات مثبت و مشارکت) به‌صورت معنادار در وضعیت بهتری قرار داشتند. واگ و همکاران (۲۰۲۱) در پژوهشی که در بین دانشجویان نروژی رشته‌های هنر و موسیقی و دانشجویان عادی انجام دادند، دریافتند که بین دو گروه از دانشجویان رشته‌های هنر و موسیقی و دانشجویان عادی از نظر اضطراب و افسردگی تفاوت معناداری وجود دارد، به طوری سطح و میزان اضطراب و افسردگی در دانشجویان رشته‌های هنر و موسیقی بیشتر از دانشجویان رشته‌های غیرهنری بود و میزان شیوع اضطراب و افسردگی و علائم و نشانه‌های آنها در دانشجویان رشته‌های هنر و موسیقی بیشتری در دانشجویان رشته‌های غیرهنری دارد.

۳- روش تحقیق

روش تحقیق پژوهش حاضر پس رویدادی از نوع علی-مقایسه‌ای است. جامعه آماری پژوهش حاضر شامل کلیه هنرمندان مشغول به فعالیت در کانون‌های نویسندگی، بازیگری و کارگردانی شهر تهران در شش ماهه اول سال ۱۴۰۱ بودند و جامعه آماری افراد غیرهنرمند یا عادی که شامل افراد ساکن شهر تهران در شش ماهه اول سال ۱۴۰۱ شاغل در یکی از ادارات زیرمجموعه وزارت فرهنگ و ارشاد که هنرمند نبودند، بود. در تحقیقات پس رویدادی حجم نمونه حداقل ۳۰ نفر در هر گروه توصیه می‌شود (دلاور، ۱۳۹۰). با توجه به اینکه روش نمونه‌گیری در دسترس و داوطلبانه از روش‌های نمونه‌گیری آماری است که عموماً در تحقیقات و پژوهش‌های کاربردی مورد استفاده قرار می‌گیرد (سرمد، بازرگان و حجازی، ۱۳۹۸) و تحقیق حاضر در زمره تحقیقات کاربردی است از روش نمونه‌گیری در دسترس و داوطلبانه استفاده شد. بر این اساس نمونه پژوهش حاضر شامل ۶۰ نفر افراد هنرمند و ۶۰ نفر افراد غیرهنرمند که به‌صورت نمونه‌گیری هدفمند و داوطلبانه انتخاب شدند. ملاک‌های ورود به پژوهش برای گروه هنرمند شامل؛ عضویت در کانون نویسندگی، بازیگری و کارگردانی شهر تهران به مدت دو سال و بیشتر، تحصیلات آکادمیک در زمینه رشته هنری موردنظر، سن ۳۰ تا ۴۵ سال، موافقت جهت شرکت در پژوهش، عدم ابتلاء به اختلالات روانپزشکی و روان‌شناختی، عدم مصرف داروهای روان‌گردان، مواد مخدر و مشروبات الکلی و ساکن بودن در شهر تهران. ملاک‌های ورود به پژوهش برای گروه غیرهنرمند شامل؛ تحصیلات آکادمیک در زمینه رشته‌های غیرهنری، سن ۳۰ تا ۴۵ سال، موافقت جهت

شرکت در پژوهش، عدم ابتلاء به اختلالات روانپزشکی و روان‌شناختی، عدم مصرف داروهای روان‌گردان، مواد مخدر و مشروبات الکلی و ساکن بودن در شهر تهران.

پرسش‌نامه مکانیزم‌های دفاعی: پرسش‌نامه مکانیزم‌های دفاعی اندروز و همکاران (۱۹۹۳) ۴۰ گویه دارد که در مقیاس ۹ درجه‌ای لیکرت (از کاملاً موافقم تا کاملاً مخالفم) و شامل سه خرده مقیاس سبک دفاعی رشد یافته، روان آزرده و رشدنیافته تقسیم می‌شود. خرده مقیاس سبک دفاعی رشد یافته شامل گویه‌های: ۱۲/ ۲۵/ ۳/ ۳۸/ ۵/ ۲۶/ ۳۰ و ۳۶، سبک دفاعی رشدنیافته شامل گویه‌های: ۴/ ۱۶/ ۶/ ۲۹/ ۸/ ۱۸/ ۹/ ۱۵/ ۱۰/ ۱۳/ ۱۱/ ۲۰/ ۱۲/ ۲۷/ ۱۴/ ۱۷/ ۱۹/ ۲۲/ ۲۳/ ۳۶/ ۳۳/ ۳۴ و ۳۷ و سبک دفاعی روان آزرده شامل گویه‌های ۱/ ۳۹/ ۷/ ۲۸/ ۲۱/ ۲۴/ ۳۲ و ۴۰ می‌باشد. ضریب آلفای کرونباخ برای هر یک از سبک‌های دفاعی رشد یافته، روان آزرده و رشدنیافته به ترتیب ۰/۷۵، ۰/۷۳ و ۰/۷۴ و ضریب اعتبار بازآزمایی را ۰/۸۲ گزارش کردند (حشمتی و همکاران، ۱۳۹۷).

مقیاس اضطراب بک: این مقیاس ۲۱ گویه‌ای اضطراب بک یا BAI یک مقیاس خودسنجی است که توسط بک و استیر^۱ (۱۹۹۰) و به منظور اندازه‌گیری شدت علائم و نشانه‌های اضطراب نوجوانان، جوانان و بزرگسالان طراحی شد. این مقیاس توسط کاویانی و موسوی (۱۳۸۷) به فارسی ترجمه شده است و در داخل ایران هنجاریابی شده است. این مقیاس در طیف لیکرت ۴ درجه‌ای از ۰ تا ۳ پاسخدهی و نمره گذاری می‌شود و هر گویه بازتاب یکی از علائم و نشانه‌های اضطراب است که غالباً افرادی که مضطرب هستند یا کسانی که در وضعیت و موقعیت اضطراب برانگیز قرار می‌گیرند، تجربه می‌کنند (بک و استیر، ۱۹۹۰). دامنه نمرات اضطراب ۰ تا ۶۳ خواهد بود و در صورتی که نمره به دست آمده در دامنه صفر تا ۷ باشد، فرد مورد بررسی هیچ اضطرابی ندارد؛ اگر بین ۸ - ۱۵ باشد، اضطراب خفیف؛ اگر بین ۱۶-۲۵ باشد متوسط و اگر بین ۲۶-۶۳ باشد، نشان دهنده اضطراب شدید است. لوپاچ و گاتز^۲ (۲۰۰۵) در پژوهش خود ضریب همسانی درونی این مقیاس را ۰/۹۲، پایایی آن را به فاصله یک هفته ۰/۷۵ و همبستگی سوالات را از ۰/۳ تا ۰/۷۶ به صورت متغیر گزارش دادند. کاویانی و موسوی (۱۳۸۷) نشان دادند که مقیاس اضطراب بک در جامعه ایرانی دارای روایی ($r=0/72$; $P<0/001$)، پایایی ($r=0/83$; $P<0/001$) و همسانی و ثبات درونی ($r=0/92$) مناسبی است.

پرسش‌نامه پرخاشگری باس و پری: پرسش‌نامه پرخاشگری باس و پری در سال ۱۹۹۲ تهیه شده است که دارای ۲۹ گویه است. این پرسش‌نامه به صورت پنج گزینه‌ای لیکرت از ۱ (به شدت شبیه من است) تا ۵ (کاملاً شبیه من است) نمره گذاری می‌شود و دارای چهار خرده مقیاس پرخاشگری بدنی، پرخاشگری کلامی، خشم و خصومت است. این پرسش‌نامه دارای اعتبار و روایی مناسب و قابل قبولی است. اعتبار آزمون به روش بازآزمایی (با فاصله ۹ هفته) برای چهار خرده مقیاس ۰/۷۲ تا ۰/۸۰ گزارش شده است. همبستگی بین این چهار خرده مقیاس ۰/۳۸ تا ۰/۴۹ بوده است. اعتبار این آزمون به روش همسانی درونی (ضریب آلفای کرونباخ) برای خرده مقیاس‌های پرخاشگری بدنی، پرخاشگری کلامی، خشم و خصومت به ترتیب ۰/۸۲، ۰/۸۱، ۰/۸۳ و ۰/۸۰ بوده است (باس و پری، ۱۹۹۲). اعتبار نسخه فارسی این پرسش‌نامه به روش همسانی درونی ($r=0/70-0/83$) و بازآزمایی ($r=0/68-0/78$) گزارش شده است. شایان ذکر است که پرسش‌نامه پرخاشگری باس و پری (۱۹۹۲) از روایی سازه مناسبی در داخل کشور برخوردار است (سامانی، ۱۳۸۶). داده‌های گردآورنده در دو سطح مورد تحلیل قرار می‌گیرند (آمار توصیفی و آمار استنباطی). جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم افزار SPSS نسخه ۲۴ و روش آماری تحلیل واریانس چندمتغیره و آزمون t مستقل استفاده شد.

۴- نتایج

فرضیه اول: بین مکانیزم‌های دفاعی در افراد هنرمند و غیرهنرمند تفاوت وجود دارد.
قبل از استفاده از آزمون تحلیل واریانس چندمتغیره جهت رعایت پیش‌فرض‌های آن، از آزمون لوین و باکس استفاده شد. بر اساس جدول ۱، نتایج حاصل از آزمون لوین نشان می‌دهد که شرط همسانی واریانس‌های بینگروهی برای متغیرهای پژوهش حاضر؛ مکانیزم‌های دفاعی رعایت شده است؛ زیرا نتایج آن برای هیچ یک از متغیرهای مورد بررسی معنادار نبوده است ($P>0/05$)، علاوه بر این، بر اساس جدول ۴-۸ نتایج حاصل از آزمون باکس بیانگر این مطلب است که این آزمون برای هیچ یک از متغیرها معنادار نبود، بنابراین شرط همگنی ماتریس‌های واریانس / کوواریانس رعایت شده بود ($P>0/05$).

جدول ۱: نتایج آزمون لوین و باکس در مورد پیش فرض های تحلیل واریانس چندمتغیری

آزمون لوین				
متغیرها	F	Df1	Df2	سطح معناداری
مکانیزم دفاعی رشدیافته	۲/۵۸۵	۱	۱۱۸	۰/۱۱۰
مکانیزم دفاعی روان آزرده	۰/۰۳۸	۱	۱۱۸	۰/۸۴۵
مکانیزم دفاعی رشدنیافته	۰/۱۳۶	۱	۱۱۸	۰/۷۱۳
آزمون باکس				
Box's M	F	Df1	Df2	سطح معناداری
۲۰/۴۱۵	۴/۳۰۷	۶	۱۰۰۸۸۲/۳۲۱	۰/۶۴۱

جدول ۲: نتایج آزمونهای معناداری تحلیل واریانس چندمتغیری برای اثر اصلی متغیر گروه بر متغیر وابسته

متغیر	نوع آزمون	ارزش	F	سطح معناداری
گروه	اثر پیلایی	۰/۹۱۷ ۰/۰۸۳	۳/۴۹۲	۰/۰۱۸
	لامبدای ویکلز	۰/۰۹۰	۳/۴۹۲	۰/۰۱۸
	اثر هتلینگ	۰/۰۹۰	۳/۴۹۲	۰/۰۱۸
	بزرگترین ریشه ری	۰/۰۹۰	۳/۴۹۲	۰/۰۱۸

جدول ۲ نشان می‌دهند، آزمونهای چهارگانه تحلیل واریانس چندمتغیری مربوط به مکانیزمهای دفاعی از لحاظ آماری معنادار می‌باشد ($P < 0/018$)، که این نتایج بیانگر آن هستند که می‌توان حداقل از تفاوت در یک متغیر در زمینه مکانیزمهای دفاعی بین افراد هنرمند و غیرهنرمند سخن گفت.

جدول ۳: نتایج آزمونهای اثر گروه بر متغیرهای وابسته

متغیرها	مجموع مجزورات	Df	میانگین مجزورات	F	سطح معناداری
مکانیزم دفاعی رشد یافته	۷۰۵/۰۸۵	۱	۷۰۵/۰۸۵	۷/۵۱۲	۰/۰۱۹
مکانیزم دفاعی روان آزرده	۵/۵۲۰	۱	۵/۵۲۰	۰/۹۷۱	۰/۳۲۶
مکانیزم دفاعی رشد نیافته	۱۱۱۲/۶۲۹	۱	۱۱۱۲/۶۲۹	۷/۵۱۲	۰/۰۰۷

بر اساس نتایج به دست آمده از جدول ۳، بین دو گروه از افراد هنرمند و غیرهنرمند در متغیرهای مربوط به مکانیزمهای دفاعی؛ رشدیافته ($F=5/665$; $P < 0/019$) و رشدنیافته ($F=7/512$; $P < 0/007$) تفاوت معناداری وجود دارد؛ مقایسه میانگین دو گروه از افراد هنرمند و غیرهنرمند بیانگر این است که میانگین مکانیزم دفاعی رشدیافته در افراد هنرمند به طور معنادار بیشتر از افراد غیرهنرمند است و میانگین مکانیزم دفاعی رشدنیافته بطور معناداری کمتر از افراد غیرهنرمند است، علاوه بر این از نظر مکانیزم دفاعی روان آزرده تفاوت معناداری بین دو گروه از افراد هنرمند و غیرهنرمند مشاهده نشده است ($F=0/971$; $P > 0/05$). بر اساس نتایج بدست آمده در قسمت اعظم فرضیه اول پژوهش حاضر تأیید شده و می‌توان گفت که بین افراد هنرمند و غیرهنرمند از نظر مکانیزمهای دفاعی رشدیافته و رشدنیافته تفاوت معناداری وجود دارد. فرضیه دوم: بین اضطراب در افراد هنرمند و غیرهنرمند تفاوت وجود دارد. برای بررسی فرضیه دوم پژوهش حاضر از آزمون t برای دو گروه مستقل استفاده شد.

جدول ۴: نتایج آزمون t برای مقایسه اضطراب در دو گروه از افراد هنرمند و غیرهنرمند

متغیر	t	Df	سطح معناداری
اضطراب	۲/۹۷۲	۱۱۸	۰/۰۰۴

بر اساس نتایج به دست آمده از جدول ۴-۸، نتایج حاصل از آزمون t بیانگر این مطلب بین دو گروه از افراد هنرمند و غیرهنرمند از نظر اضطراب تفاوت معناداری وجود دارد ($t=2/972$; $P < 0/004$)؛ بر اساس میانگین نمرات دو گروه در متغیر اضطراب مشخص می‌شود که میانگین نمرات اضطراب در بین افراد هنرمند به طور معناداری کمتر از افراد غیرهنرمند است.

بر اساس نتایج به دست آمده فرضیه دوم پژوهش مورد تأیید قرار می‌گیرد و می‌توان گفت که بین اضطراب در افراد هنرمند و غیرهنرمند تفاوت معناداری وجود دارد.

فرضیه سوم: بین پرخاشگری در افراد هنرمند و غیرهنرمند تفاوت وجود دارد. جهت بررسی فرضیه سوم پژوهش حاضر از آزمون تحلیل واریانس تک متغیره برای نمره کلی پرخاشگری و آزمون تحلیل واریانس چندمتغیره برای زیرمؤلفه‌های پرخاشگری استفاده می‌شود.

جدول ۵: نتایج آزمون تحلیل واریانس تک متغیره جهت مقایسه نمره کلی پرخاشگری در دو گروه

متغیرها	مجموع مجذورات	Df	میانگین مجذورات	F	سطح معناداری
پرخاشگری	۱۱۳۱/۸۴۷	۱	۱۱۳۱/۸۴۷	۱۲/۵۳۱	۰/۰۰۱

بر اساس نتایج به دست آمده از جدول ۵ بین دو گروه از افراد هنرمند و غیرهنرمند در نمره کلی پرخاشگری ($P < 0/001$)؛ تفاوت معناداری وجود دارد؛ مقایسه میانگین دو گروه از افراد هنرمند و غیرهنرمند بیانگر این است که میانگین افراد هنرمند از نظر نمره کلی پرخاشگری به طور معناداری کمتر از افراد غیرهنرمند است. قبل از استفاده از آزمون تحلیل واریانس چندمتغیره برای مقایسه مؤلفه‌های پرخاشگری جهت رعایت پیش‌فرض‌های آن، از آزمون لوین و باکس استفاده شد.

جدول ۶: نتایج آزمون لوین و باکس در مورد پیش‌فرض‌های تحلیل واریانس چندمتغیره

آزمون لوین				
متغیرها	F	Df1	Df2	سطح معناداری
پرخاشگری کلامی	۰/۰۸۷	۱	۱۱۸	۰/۷۶۹
پرخاشگری بدنی	۰/۴۵۷	۱	۱۱۸	۰/۵۰۱
خشم	۱/۲۰۹	۱	۱۱۸	۰/۲۷۴
خصوصیت	۰/۸۷۸	۱	۱۱۸	۰/۳۵۱
آزمون باکس				
Box's M	F	Df1	Df2	سطح معناداری
۱۴/۷۶۱	۱/۴۲۲	۱۰	۶۶۵۶۸/۹۲۴	۰/۱۶۳

بر اساس جدول ۷، نتایج حاصل از آزمون لوین نشان می‌دهد که شرط همسانی واریانس‌های بین گروهی برای متغیرهای پژوهش حاضر در زمینه مؤلفه‌های پرخاشگری؛ پرخاشگری کلامی، پرخاشگری بدنی، خشم و خصوصیت رعایت شده است؛ زیرا نتایج آن برای هیچ یک از متغیرهای مورد بررسی معنادار نبوده است ($P > 0/05$)، علاوه بر این، بر اساس جدول ۴-۱۰ نتایج حاصل از آزمون باکس بیانگر این مطلب است که این آزمون برای هیچ یک از متغیرها معنی‌دار نبود، بنابراین شرط همگنی ماتریس‌های واریانس/ کوواریانس رعایت شده بود ($P > 0/05$).

جدول ۷: نتایج آزمونهای معناداری تحلیل واریانس چندمتغیره برای اثر اصلی متغیر گروه بر متغیر وابسته

متغیر	نوع آزمون	ارزش	F	سطح معناداری
گروه	اثر پیلای	۰/۱۳۹ - ۰/۸۶۱	۴/۶۳۹	۰/۰۰۲
	لامبدای ویکلز	۰/۱۶۱	۴/۶۳۹	۰/۰۰۲
	اثر هنتلینگ	۰/۱۶۱	۴/۶۳۹	۰/۰۰۲
	بزرگ‌ترین ریشه ری	۰/۱۶۱	۴/۶۳۹	۰/۰۰۲

جدول ۸ نشان می‌دهند، آزمونهای چهارگانه تحلیل واریانس چندمتغیره مربوط به مؤلفه‌های پرخاشگری از لحاظ آماری معنادار می‌باشد ($P < 0/002$)، که این نتایج بیانگر آن هستند که می‌توان حداقل از تفاوت در یک متغیر در بین افراد هنرمند و غیرهنرمند سخن گفت.

جدول ۸: نتایج آزمونهای اثر گروه بر متغیرهای وابسته

متغیرها	مجموع مجزورات	Df	میانگین مجزورات	F	سطح معناداری
پرخاشگری کلامی	۱۳۲/۸۰۹	۱	۱۳۲/۸۰۹	۷/۷۹۶	۰/۰۰۶
پرخاشگری بدنی	۱۳۲/۱۳۷	۱	۱۳۲/۱۳۷	۹/۱۳۲	۰/۰۰۳
خشم	۶۱/۸۶۴	۱	۶۱/۸۶۴	۳/۴۵۱	۰/۰۶۶
خصومت	۷/۶۰۸	۱	۷/۶۰۸	۰/۷۷۹	۰/۳۷۹

بر اساس نتایج به دست آمده از جدول ۴-۱۲، بین دو گروه از افراد هنرمند و غیرهنرمند در مؤلفه‌های مربوط به پرخاشگری؛ پرخاشگری کلامی ($F=7/796$; $P<0/006$) و پرخاشگری جسمانی ($F=9/132$; $P<0/003$)، تفاوت معناداری وجود دارد؛ مقایسه میانگین دو گروه از افراد هنرمند و غیرهنرمند بیانگر این است که میانگین پرخاشگری کلامی و پرخاشگری جسمانی در افراد هنرمند به طور معنادار کمتر از افراد غیرهنرمند است، علاوه بر این از نظر خشم ($F=3/451$; $P>0/05$) و خصومت ($F=0/779$; $P>0/05$) تفاوت معناداری بین دو گروه از افراد هنرمند و غیرهنرمند مشاهده نشده است. بر اساس نتایج بدست آمده نیمی از فرضیه سوم پژوهش حاضر تأیید شده و می‌توان گفت که بین افراد هنرمند و غیرهنرمند از نظر نمره کلی پرخاشگری و پرخاشگری کلامی و پرخاشگری جسمانی تفاوت معناداری وجود دارد.

۵- بحث و نتیجه‌گیری

فرضیه اول: بین مکانیزم‌های دفاعی در افراد هنرمند و غیرهنرمند تفاوت وجود دارد.

بر اساس نتایج به دست آمده از فصل دوم بین دو گروه از افراد هنرمند و غیرهنرمند از نظر مکانیزم‌های دفاعی رشدیافته و رشدنیافته تفاوت معناداری وجود دارد به طوری که افراد هنرمند از نظر مکانیزم‌های دفاعی رشدیافته و رشدنیافته در وضعیت بهتری از افراد غیرهنرمند قرار داشتند، همچنین نتایج پژوهش حاضر نشان داد که از نظر مکانیزم‌های دفاعی روان آزاده بین دو گروه از افراد هنرمند و غیرهنرمند تفاوت معناداری وجود ندارد. بر این اساس قسمت اعظم فرضیه اول پژوهش حاضر مورد تأیید و پذیرش قرار می‌گیرد و بخش دیگری از این فرضیه مورد پذیرش و تأیید قرار نمی‌گیرد و می‌توان چنین گفت: بین مکانیزم‌های دفاعی رشدیافته و رشدنیافته در افراد هنرمند و غیرهنرمند تفاوت معناداری وجود دارد و بین مکانیزم‌های دفاعی روان آزاده در افراد هنرمند و غیرهنرمند تفاوت معناداری وجود ندارد.

نتایج حاصل از پژوهش حاضر مبنی بر تفاوت بین دو گروه از افراد هنرمند و غیرهنرمند از نظر مکانیزم‌های دفاعی رشدیافته و رشدنیافته با نتایج پژوهش‌های پیشین همچون؛ سلیمانی نجف‌آبادی و همکاران (۱۳۹۶)، ابراهیمی و همکاران (۱۳۹۶)، آبراهان و همکاران (۲۰۲۱) و دومینو و همکاران (۲۰۰۲) همسو بوده است. ابراهیمی و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهشی به این نتیجه دست یافتند که بین ویژگی‌های شخصیتی، بازبودن به تجربه و توافق‌پذیری و در بین سبک‌های کنارآمدن، خویشتن‌داری و حل‌مدیرانه مساله در افراد هنرمند و غیرهنرمند (عادی) تفاوت دارد. با توجه به میانگین نمرات در این متغیرها، در تمامی این متغیرها، هنرمندان میانگین بالاتری از افراد عادی داشته‌اند.

در تبیین نتایج حاصل از فرضیه اول در زمینه تفاوت بین دو گروه از افراد هنرمند و غیرهنرمند از نظر مکانیزم‌های دفاعی رشدیافته و رشدنیافته می‌توان این‌گونه بیان کرد که فعالیت‌های هنری در افزایش، بهبود و ارتقاء تجربیات افراد در حوزه‌ها و موقعیت‌های مختلف تأثیرگذار بوده و موجب تشویق و تحریک افراد به سوی کارهای نو، جدید و خلاقانه می‌شود و باعث می‌شود افراد هنرمند نقش واقعی خود را در زندگی روزمره پیدا کرده، ذهن قوی‌تر و بازتری نسبت به پذیرش مسائل و چالش‌های موجود در زندگی داشته باشند و ویژگی‌های شخصیتی خود را پرورش دهند که همه این عوامل باعث بهبود و افزایش استفاده از مکانیزم‌های دفاعی رشدیافته برای گذر از موقعیت‌های استرس‌زا می‌شود. همچنین هنر راه‌ها و روش‌های جدید و نو نگرستن به جهان اطراف، خودشان و موقعیت‌های مختلف را به فرد هنرمند می‌آموزد و به هنرمندان کمک می‌کند تا از تفکر انعطاف‌پذیر و راه‌حل‌های ابتکاری و خلاقانه برای حل مشکلات و چالش‌ها استفاده نمایند و برای مقابله با اضطراب و استرس کمتر به استفاده از مکانیزم‌های دفاعی رشدنیافته روی بیاورند.

فرضیه دوم: بین اضطراب در افراد هنرمند و غیرهنرمند تفاوت وجود دارد.

بر اساس نتایج به دست آمده مشخص شد که بین اضطراب در بین دو گروه از افراد شرکت‌کننده در این پژوهش یعنی افراد هنرمند و غیرهنرمند تفاوت معناداری وجود دارد به طوری میزان اضطراب در افراد غیرهنرمند بیشتر از افراد هنرمند است، بر طبق این یافته فرضیه دوم پژوهش حاضر مورد تأیید و پذیرش قرار می‌گیرد و می‌توان این چنین عنوان کرد:

بین اضطراب در افراد هنرمند و غیرهنرمند تفاوت وجود دارد.

نتایج حاصل از فرضیه دوم پژوهش حاضر با نتایج پژوهش‌های پیشین همچون؛ کیخا و همکاران (۱۴۰۰) و وان رینس و هیریس (۲۰۲۰) همسو بوده است و در یک راستا قرار داشته‌اند. وانرینس و هیریس (۲۰۲۰) در پژوهشی که در بین هنرمندان سیرک انجام دادند، به این نتیجه دست یافتند که سلامت روانی (سطوح پایین اضطراب، سطوح پایین افسردگی، سطوح بالای تعاملات اجتماعی و کیفیت خواب)، بهزیستی روان‌شناختی و تاب‌آوری هنرمندان بطور معنادار بیشتر از افراد غیرهنرمند بوده است. در تبیین نتایج حاصل از فرضیه دوم پژوهش حاضر می‌توان به نقش هنر و فعالیت‌های هنری به‌عنوان یک محرک نیرومند جهت ابراز و بیان هیجان‌ات منفی و تنظیم هیجانی به‌صورت مثبت و سازگارانه اشاره کرد. هنر و فعالیت‌های مبتنی بر هنر به افراد هنرمند کمک می‌کند تا از راهبردهای مقابله‌ای و سبک‌های مقابله‌ای مناسب، مساله مدار، منطقی و با ثبات در جهت مقابله با موقعیت‌های مختلف اضطرابی استفاده نمایند. از سوی دیگر هنر و فعالیت‌های مبتنی بر هنر به علت بیان مستقیم رؤیاهای، تخیلات و سایر تجارب فردی و شخصی به‌صورت تصاویر و همچنین بازآرایی و سانسور کمتر عواطف و هیجان‌ات منفی همچون اضطراب و انتقال این عواطف و هیجان‌ات منفی و ناسازگارانه به مسیری دیگر که قابل قبول فرد و جامعه است، اضطراب افراد را کاهش می‌دهد و همچنین هنر و فعالیت‌های مبتنی بر هنر با ایجاد اوقات لذت‌بخش برای افراد هنرمند، ایجاد خاطرات و علائق مثبت و سازگارانه، انتقال عواطف و هیجان‌ات منفی مبتنی بر اضطراب در مسیری که فرد می‌تواند این عواطف و هیجان‌ات منفی را به روشی خلاقانه که موردپسند فرد است ارضا کنند که می‌تواند موجب کاهش رفتارهای مضطربانه در افراد هنرمند شود.

فرضیه سوم: بین پرخاشگری در افراد هنرمند و غیرهنرمند تفاوت وجود دارد.

بر اساس نتایج به دست آمده مشخص شد که بین نمره کلی پرخاشگری و مؤلفه‌های؛ پرخاشگری کلامی و پرخاشگری بدنی در بین دو گروه از افراد شرکت‌کننده در این پژوهش یعنی افراد هنرمند و غیرهنرمند تفاوت معناداری وجود دارد به‌طوری میزان پرخاشگری کلامی و پرخاشگری بدنی در افراد غیرهنرمند بیشتر از افراد هنرمند است، همچنین مشخص شد که بین دو گروه از افراد هنرمند و غیرهنرمند از لحاظ مؤلفه‌های پرخاشگری خشم و خصومت تفاوت معناداری وجود ندارد؛ بر طبق این یافته قسمتی از فرضیه سوم پژوهش حاضر مورد تأیید و پذیرش قرار می‌گیرد و می‌توان این چنین عنوان کرد؛

بین نمره کلی پرخاشگری، پرخاشگری کلامی و پرخاشگری جسمانی در افراد هنرمند و غیرهنرمند تفاوت وجود دارد.

نتایج حاصل از فرضیه سوم پژوهش حاضر با نتایج پژوهش‌های پیشین همچون؛ کیخا و همکاران (۱۴۰۰) و بروجردی و همکاران (۱۳۹۹) همسو بوده است و در یک راستا قرار داشته‌اند. کیخا و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی کیفی دریافتند که برنامه درسی هنر مبتنی بر هنرهای بومی محلی باعث پرورش روحیه زیباشناسی، تقویت خلاقیت، مهارت‌های ارتباطی، کلامی و غیرکلامی، حرکتی، توسعه قابلیت تفکر و رشد و پرورش قابلیت‌های وجودی، هیجانی، عاطفی و روان‌شناختی دانش‌آموزان می‌شود و برنامه درسی هنر مبتنی بر هنرهای بومی باعث کاهش علائم و نشانه‌های اضطراب و پرخاشگری در دانش‌آموزان می‌شود. بروجردی و همکاران (۱۳۹۹) در پژوهشی دریافتند که هنر و شاخه‌ها و رشته‌های مختلف آن همچون؛ موسیقی و نقاشی بر ارتقاء و بهبود خلاقیت افراد مؤثر بوده و هیجان‌ات، احساسات و عواطف منفی و ناسازگارانه همچون پرخاشگری را کاهش می‌دهد.

در تبیین یافته‌های حاصل از فرضیه سوم پژوهش حاضر می‌توان چنین گفت که کار و فعالیت هنری افراد هنرمند، می‌تواند انعکاسی از موضوعات دردناک و پرخاش‌گرایانه باشد، روند خلق هنر، پرخاشگری کلامی و پرخاشگری بدنی را به اشکال و صور بیرونی انتقال می‌دهد و این عامل، استرس و پرخاشگری افراد هنرمند را فرومی‌نشاند و به آنها این امکان را می‌دهد، تا در دنیای درونی خودشان تأمل و فکر کنند و عواطف و هیجان‌ات خودشان را به شکل و صورتی که از لحاظ اجتماعی ناپه‌نجا محسوب نمی‌شود، بیان و ابراز کنند. از سوی دیگر بر اساس نتایج پژوهش وان رینس و هیریس (۲۰۲۰) هنر و فرایندها و فعالیت‌های هنری از طریق افزایش آستانه تحمل پریشانی و فشار روانی و از بین بردن عواطف و هیجان‌ات منفی، تنظیم حالات درونی، ایجاد حالت آرامش و کمک به یکپارچگی روانی اجتماعی موجب کاهش رفتارهای پرخاش‌گرایانه کلامی و جسمانی در افراد هنرمند می‌شود. هنر و رشته‌های وابسته به آن همچون نویسندگی، بازیگری و تئاتر باعث می‌شوند که افراد هنرمند نشانه‌ها و علائم اصلی و اساسی هیجانی، عاطفی، اجتماعی و بین‌فردی را شناسایی کرده و تشخیص دهند (به‌عنوان مثال؛ تشخیص و بازشناسی چهره و هیجان‌ات مربوط به چهره) و مهارت‌های ارتباطی و تعاملات اجتماعی را گسترش دهند که این خود باعث کاهش عواطف و هیجان‌ات منفی و ناسازگارانه همچون پرخاشگری در بین هنرمندان می‌شود. یکی از اهداف مهم و اساسی هنر و رشته‌های هنری کمک به رشد مهارت‌های هیجانی، عاطفی، اجتماعی و بیان و ابراز احساسات، هیجان‌ات و عواطف به‌منظور کاهش خشم و پرخاشگری و بهبود و ارتقاء مؤلفه‌ها و ساختارهای روان‌شناختی مثبت همچون شادکامی و خوش‌بینی است. علاوه بر این فعالیت در حوزه‌های هنری همچون نویسندگی، موسیقی، بازیگری و نقاشی منابع مهم و تأثیرگذاری برای فعال نمودن سیستم پاداش مغز و افزایش ترشحات نورترانسیمتر یا انتقال‌دهنده دوپامین می‌باشد. دو مسیر دوپامینرژیک از ساقه مغز یکی در جسم مخطط و دیگری مسیر مزولیمبیک ارسال می‌شود. حین انجام فعالیت‌های هنری همچون نویسندگی، بازیگری و موسیقی ترشح دوپامین که یک عامل انگیزشی است

در ناحیه مزولیمبیک مغز افزایش می‌یابد، ترشح نورترانسمیتر دوپامین مسیر جسم مخطط که در هماهنگی حرکتی، نقش دارد، حین انجام حرکات و اجرای مراحل مختلف کار هنری نیز افزایش می‌یابد. همچنین بر اساس نتایج پژوهش و مطالعه بانث^۱ (۲۰۰۲) حین انجام کارهای هنری همچون کارگردانی، نویسندگی، نقاشی، بازیگری و موسیقی، اکسیژن موجود در مغز افزایش می‌یابد، مطالعات نشان می‌دهد که افزایش اکسیژن در مغز موجب کاهش پرخاشگری و افزایش ترشح نورترانسمیتر سروتونین که در تنظیم هیجانات منفی همچون خشم و پرخاشگری نقش دارد، می‌شود (نونتی^۲، ۲۰۱۳).

۵-۱- محدودیت‌ها

۱. انتخاب افراد شرکت‌کننده در پژوهش شامل هنرمندان عضو کانون نویسندگی، کارگردانی و بازیگری و افراد غیرهنرمند یکی از ادارات وابسته به وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی شهر تهران بودند؛ بنابراین باید در تعمیم‌پذیری نتایج پژوهش حاضر احتیاط لازم از سوی پژوهشگران صورت گیرد.
۲. محدودیت دیگر پژوهش حاضر، شیوع بیماری کرونا بود که انجام پژوهش را با مشکلات فراوانی روبرو کرد.
۳. در نظر نگرفتن تأثیرات عوامل فرهنگی و قومی؛ به بیان دیگر کیفیت و چگونگی تأثیر عوامل و مؤلفه‌های فرهنگی و قومی که قطعاً در بروز مشکلات و نارسایی‌ها؛ اگر نگوییم دخیل حداقل بسترساز می‌باشند لحاظ نگردید.

منابع

۱. ابراهیمی، فاطمه، ارتضایی، بهناز، و اکرمی، ناهید (۱۳۹۶). مقایسه ویژگی‌های شخصیتی و سبک‌های کنارآمدن در هنرمندان و افراد عادی. فصلنامه رویش روانشناسی، ۲۰، ۳۶-۱۹.
۲. بروجردی، مینا، اسدزاده، حسن، حجازی، مسعود، و انتصارفومنی، غلامحسین (۱۳۹۹). تأثیر آموزش موسیقی و نقاشی در افزایش خلاقیت و کاهش پرخاشگری کودکان پیش‌دبستانی شهر همدان. ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی، ۱۰(۱)، ۱-۲۶.
۳. حشمتی، رسول، میرزامحمدی، سمانه، حامد، صبحی، امین، افشاری، فردین، نظری، الهام، و دودکانلو میلان، حمید (۱۳۹۷). نقش سبک‌های دفاعی رشد یافته، رشدنیافته و روان آزرده در پیش‌بینی درد مزمن. بیهوشی و درد، ۹(۲)، ۸۲-۷۴.
۴. سلیمانی نجف‌آبادی، رسول، قادری، مریم، نامداری، کوروش، و دهستانی، امیر (۱۳۹۶). بررسی رابطه مکانیزم‌های دفاعی و عناصر صوری هنردرمانی در بیماران روانی. تحقیقات علوم رفتاری، ۱۵(۳)، ۳۲۰-۳۱۳.
۵. کیخا، مریم، کیان، مرجان، عباسی، عفت، علی عسگری، مجید (۱۴۰۰). شناسایی ساختار و مختصات برنامه درسی هنرهای بومی دوره دوم ابتدایی منطقه سیستان. فصلنامه علمی پژوهشی علوم روان‌شناختی، ۲۰(۱۰۴)، ۱۲۶۷-۱۲۷۸.
۶. محمدپور، احسان، ابراهیمی بلیل، فاطمه، اصغری، سارا، و جباری، مهران (۱۳۹۹). بررسی میزان پرخاشگری و عوامل مرتبط با آن در دانشجویان دانشکده پرستاری و مامایی اردبیل در سال ۱۳۹۸. مجله سلامت و مراقبت، ۲۲، ۳۲۶-۳۱۸.
7. Brooks, S. K., & Patel, S. S. (2022). Challenges and opportunities experienced by performing artists during COVID-19 lockdown: Scoping review. *Social Sciences & Humanities Open*, 6, 100297, <https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2022.100297>.
8. García-Sancho, E., Salguero, J., & Fernández-Berrocal, P. (2016). Angry rumination as a mediator of the relationship between ability emotional intelligence and various types of aggression. *Personality and Individual Differences*, 89, 143-147.
9. Jenkins, L. K., Farrer, R., & Aujla, I. J. (2021). Understanding the impact of an intergenerational arts and health project: a study into the psychological well-being of participants, carers and artists. *Public Health*, 194, 121-126. doi: 10.1016/j.puhe.2021.02.029. Epub 2021 Apr 18. PMID: 33882405.
10. Noventy, A. (2013). Music as medicine. *American Psychological Association*, 44(10), 1-10.
11. Rawlings, D., & Iocarini, A. (2008). Dimensional sociotype, autism, and unusual word associations in artists and scientists. Department of Psychology, The University of Melbourne, VIC 3010, Australia Available online 22 June 2007.
12. Vaag, J., Bjerkeset, O., & Sivertsen, B. (2021) Anxiety and Depression Symptom Level and
13. Psychotherapy Use Among Music and Art Students Compared to the General Student Population. *Front. Psychol*, 12, 607927. doi: 10.3389/fpsyg.2021.607927

1 . Bunt
2 . Noventy

14. Veenstra, L., Bushman, B. J., & Koole, S. L. (2018). The facts on the furious: a brief review of the psychology of trait anger. *Current Opinion in Psychology*, 19, 98-103.
15. Wang, L., & Anderson, D. (2010). Identification of an aggression-promoting pheromone and its receptor neurons in *Drosophila*. *Nature*, 14, 227-231.
16. Wang, L., Brennan, M., Li, S., Zhao, H., Lange, K. W., & Brennan, C. (2022). How does the tea Theatine buffer stress and anxiety? *Food Science and Human Wellness*, 11(3), 467-75.